

УДК 30.33

С.В.Дощин,

Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського,
м. Вінниця

ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ПРИЧИН ЦИКЛІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано основні концепції причин циклічного розвитку економіки. Проведено розподіл причин економічних циклів на сутнісні та поверхневі.

В статье проанализированы основные концепции причин циклического развития экономики. Произведено разделение причин экономических циклов на сущностные и поверхностные.

The main conceptions of causes of cyclic development of economy have been analyzed and generalized in the article. A differentiation of causes of economic cycles into essential and superficial have been made.

Ключові слова: економічний цикл; причини циклічного розвитку економіки; екзогенні шоки; ендегенні шоки; механізм циклічних коливань.

Характерною особливістю ринкової економіки є її нестабільність. Зокрема, періоди швидкого економічного зростання і високого рівня зайнятості перериваються періодами сповільнення або спаду темпів економічного розвитку, зростання безробіття і зниження реальних доходів населення. Загалом розвиток ринкової економіки здійснюється не рівномірно, а через періодичні піднесення і спади рівнів економічної активності, тобто циклічно.

Проблема з'ясування причин циклічного розвитку економіки є однією з найбільш складних і дискусійних в економічній науці. Так, економісти нарахували понад 200 найрізноманітніших концепцій, що пояснюють причини циклічних коливань. І все ж єдиної або інтегрованої теорії економічного циклу та його причин в даний час не існує. [3, с.126]

Причини циклічного розвитку економіки досліджувались в працях таких відомих економістів минулого, як К.Жугляр, Дж.М.Кейнс, М.Кондратьєв, К.Маркс, В.Парето, А.Пігу, С.де Сісмонді, Є.Слущкий, М.Туган-Барановський, Р.Фріш, Е.Хансен, Й.Шумпетер та ін. Різноманітні концепції причин циклічності висувають такі сучасні західні економісти, як Р.Барро, В.Зерновітц, Ф.Кінленд, П.Лонг, Р.Лукас, Г.Манків, В.Нордхаус, Ч.Плоссер, П.Самуельсон, М.Фрідмен. Серед сучасних вітчизняних дослідників причин циклічного розвитку економіки слід назвати А.Гальчинського, В.Геєця, А.Гриценка, С.Меньшикова, О.Пустовойта, А.Чухна, К.Хубієва та ін.

Метою статті є аналіз основних концепцій причин циклічного розвитку економіки та їх узагальнення і розподіл причин на сутнісні, глибинні та поверхневі, функціональні, а також розмежування причин і механізму циклічних коливань.

Насамперед зробимо короткий огляд основних концепцій циклічного розвитку економіки.

Представники монетарних теорій (М.Фрідмен, Г.Хаберлер, Е.Хансен) пояснюють цикли періодичною експансією та стисненням грошової маси в

обігу. Згідно з таким підходом, першопричиною коливань сукупного попиту виступають грошові фактори.

К.Маркс пояснював причини криз надвиробництва й економічних циклів притаманною капіталістичній економіці суперечністю між суспільним характером виробництва, тобто загальною взаємозалежністю макроекономічних процесів, і приватним характером привласнення результатів виробництва, тобто автономними, незалежними один від одного, рішеннями фірм заради максимізації прибутку. І хоча кожна фірма намагається так чи інакше коректувати свої помилки на ринках, невідповідності поступово накопичуються в масштабах всієї економіки і приводять до загального дефіциту попиту, тобто кризи надвиробництва. Матеріальною основою криз К.Маркс вважав періодичне оновлення основного капіталу, яке здійснюють підприємці після кожного чергового спаду виробництва.

На думку М.І.Туган-Барановського, причиною циклічного розвитку економіки є диспропорційність ринкового господарства, перевищення виробництва засобів виробництва над виробництвом споживчих товарів, що впливає із циклічного споживання вільного грошового капіталу. М.І.Туган-Барановський підкреслював, що завдяки заощадженням населення з постійними доходами нагромадження грошового капіталу набирає безперервного характеру (в т.ч. і під час кризи). Проте процес споживання вільного грошового капіталу здійснюється імпульсивно, поштовхами. На думку М.І.Туган-Барановського, з інвестуванням нагромадженого грошового капіталу в нові виробництва і галузі промисловості якнайтісніше пов'язаний вихід з кризи. [2, с.55]

Теорія нововведень (Й.Шумпетер, Е.Хансен) пояснює виникнення циклів відкриттям та використанням важливих технічних інновацій (нововведень), наприклад залізниці, двигун внутрішнього згорання. Ці нововведення дають поштовх економічному розвитку, темпи котрого з часом сповільнюються, поки не з'явиться чергова інновація.

Згідно з імпульсно-поширювальною концепцією (Є.Слуцький, Р.Фріш), циклічність економічного розвитку є результатом впливу на економіку серії незалежних імпульсів, що послідовно виникають один за одним. Такими імпульсами, або шоками, є, зокрема, шоки пропозиції (технологічні зрушення, коливання світових цін на сировину), політичні шоки як наслідок рішень влади країни на макrorівні (зміни пропозиції грошей, доходів і витрат бюджету, обмінного курсу) та шоки в попиті приватного сектора економіки (зміни інвестиційних та приватних витрат приватного сектора).

За кейнсіанським підходом основним джерелом імпульсів, що обумовлюють циклічні коливання економіки, є інвестиційні витрати. Дж.М.Кейнс наголошував, що інвестиційні рішення залежать від «тваринного чуття»

підприємців, тобто від їх оптимізму або песимізму стосовно майбутнього. За Кейнсом, інвестиційні витрати є найнестабільнішим компонентом сукупного попиту (вони залежать від багатьох чинників), а їх коливання обумовлюють коливання сукупного попиту, а значить, і сукупного випуску.

Мультиплікаторно-акселераторна теорія (П.Самуельсон, Дж.Хікс) показує, як взаємодія мультиплікатора та акселератора породжує і підтримує циклічні коливання реального ВВП. Так, за принципом акселератора, зростання обсягу виробництва стимулює інвестиції, а високі інвестиції, в свою чергу, сприяють ще більшому зростанню обсягу виробництва. Але через певний час відбувається сповільнення темпів економічного зростання, що призводить до зменшення капіталовкладень, і, зрештою, в економіці розпочинається спад.

Прибічники політичних теорій економічного циклу (В.Нордхаус) пов'язують коливання з діями державних діячів, що маніпулюють грошово-кредитною та фіскальною політикою з єдиною метою – добитись свого переобрання (м'яка економічна політика в період до виборів і жорстка – після них).

Згідно з теорією реального економічного циклу (Ф.Кінленд, Е.Прескотт, П.Лонг, Ч.Плоссер), коливання сукупного випуску продукції та зайнятості обумовлюються реальними шоками (насамперед, технологічними), що різко змінюють умови пропозиції. [5, с.19]

Слід погодитись з П.Самуельсоном, що кожна із наведених вище теорій містить в собі елементи істини щодо причин циклічного розвитку економіки і що оптимальним є тільки комбіноване використання декількох теорій. [8, с.399]

Загалом причини економічних циклів можна поділити на дві групи: екзогенні (ті, що знаходяться поза межами даної економічної системи – різноманітні зовнішні шоки) та ендогенні (що знаходяться в рамках самої економічної системи, наприклад, модель мультиплікатора-акселератора). Більшість сучасних економістів дотримується принципу раціонального синтезу екзогенних та ендогенних теорій. За словами П.Самуельсона, «економічна система, відповідно до її внутрішньої природи відповідає на коливання зовнішніх факторів», подібно до того, як скло або камертон резонують не на будь-яку ноту, а лише на ноту строго вказаної висоти. [7, с.219]

На нашу думку, при з'ясуванні причин циклічного розвитку економіки слід розмежовувати їх на сутнісні, глибинні, що породжені самою природою ринкової економіки, та поверхневі, функціональні. Потрібно також розділяти причини і механізм циклічних коливань.

Такою сутнісною причиною є прагнення підприємців до отримання максимального прибутку, що в умовах децентралізованого прийняття рішень породжує тенденцію до надвиробництва продукції. І коли під впливом екзогенних або ендогенних шоків (або імпульсів) сукупний попит

скорочується, рівновага між сукупним попитом та сукупною пропозицією порушується і виникає циклічна криза надвиробництва, якою й розпочинається черговий періодичний (або середній) економічний цикл. При цьому поверхневою, функціональною, а водночас і безпосередньою причиною економічних циклів є певний шок, що обумовив відставання сукупного попиту від сукупної пропозиції.

Так, наприклад, циклічна криза надвиробництва в США 1945-1946 рр. була обумовлена різким скороченням військових витрат (в 9 разів), кризи 1953-1954 рр. та 1969-1970 рр. – припиненням війн відповідно в Кореї та В'єтнамі, криза 1973-1975 рр. – різким (в 4 рази) підвищенням світових цін на нафту, криза 1980-1982 рр. – зростанням номінальних відсоткових ставок Федеральною резервною системою з метою боротьби з інфляцією, криза 1990-1991 рр. – війною в Перській затоці і, нарешті, криза 2008-2009 рр. – різким обвалом іпотечного ринку США, що обумовило крах провідних інвестиційних банків, скорочення обсягів кредитування та грошової маси.

Отже, економічні цикли мають спільну сутнісну причину виникнення, яка вкорінена в самій природі ринкової (капіталістичної) економіки. Крім того, різні види циклів мають свою матеріальну економічну основу – періодичне оновлення різних складових інвестицій. Саме тому циклічні коливання слід вважати економічно закономірною формою розвитку ринкової економіки.

Важливо зазначити, що екзогенні та ендогенні шоки (імпульси) не тільки є безпосередньою причиною кризи надвиробництва, а водночас, і чергового економічного циклу, а приводять також в дію механізм незатухаючих коливань економічної активності. Під механізмом циклічних коливань слід розуміти спосіб самовідновлення та підтримки економічних коливань в рамках ринкової економічної системи. Цей механізм формують, зокрема, досліджена П.Самуельсоном модель взаємодії мультиплікатора і принципу акселерації, проаналізований М.І.Туган-Барановським процес формування і продуктивного споживання вільного грошового капіталу, а також оптимістичні або песимістичні очікування підприємців, котрі стимулюють економічне зростання або посилюють спад.

Список використаних джерел:

1. Абель Э., Бернанке Б. Макроэкономика. – СПб.: 2008. – 768с.
2. Дерев'янкін Т., Костошко О. Циклічна динаміка ринкового господарства у трактуваннях вітчизняних вчених-економістів кінця ХІХ – початку ХХст. // Економіка України – 2006 - №4 - С.51-58.
3. Киселева Е.А. Макроэкономика: Курс лекцій. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 352с.
4. Кондратьев Н. Большие циклы конъюнктуры. – Кондратьев Н.Д. Избранные сочинения. – М.: Экономика, 1993. – с.24-84.
5. Осадчая И. Нобелевская премия по экономике 2004 года // Мировая экономика и международные отношения – 2005 - №3 –с.18-23.
6. Сакс Д.Д., Ларрен Ф.Б. Макроэкономика: глобальный подход. – М.: Дело, 1999. – 848с.
7. Самуельсон П. Економіка: Підручник. – Львів. Світ, 1993. - 493с .
8. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика: Пер. с англ: 16изд. – М.: Издательский дом «Вильямс. – 688с.